



ČASOPIS S PODOBAMI ZA SLOVENSKO MLADINO.

Štev. 3.

V Ljubljani 1. marca 1882.

Leto XII.

Lepi nébes.

Nebó, nebó!
Kakó si ti lepó!
Vsaka tvoja zvézdica
Je mična rajska lúčica.

Nebó, nebó!
Kakó si ti lepó!
Tvoja bela lúnica
Srebrna je svetilnica.

Nebó, nebó!
Kakó si ti lepó!
Tvoje zlato sólńčice
Nebeško je očésica.

Nebó, nebó!
Kakó si ti lepó!
Lepši vse je večni Bog,
Je stvaril ves nebeški krog.

Zvezdi Danici.

Pozdravljam te, Daničica,
O ti presvitla zvézdica!
Prinési nam vže beli dan,
In božjo čast oznani nam!
Prehódi se okrog zemljé,
Govóri tiho na sreé:
„Zaslišite ljudjé, za vas
Je ljubi Bog ustvaril nas!“

(Iz „Zgod. Danice“ 1880, I.)

Jajčji tat.

Priporoča se, da naj človek mirno in dobre volje uživa darove božje. A tega ni pazila Hribernica, ki je pri kosilu prinesla govor na kokošja jajca. Obraz se jej je potegnil, gorenja šoba se jej je za spoznanje zvihala črez spodnjo in sledi nejevolje so jej kalile oči, iz katerih je jeza švigala črez mrkle obrvi na zgrbančeno čelo, ko je delila kruh, jezo porivajoč „peté“ in „krajce“ na vse strani štirivoglate, bukovne mize. Sv. Janez Nepomuk, ki je pribit za mizo v kotu prst držal na ustih, bil je vsem v izgled in družega glasú ni bilo slišati, nego brenčanje muh pa kakšen „ej,“ s katerim je pastir ali kdo drugi odganjal muho, vsedšo se mu na tovor v žlici.

„Ti menda jajca pobiraš iz kokošjih gnezd? Prej le sem jih hotela dvoje ubiti, a ni jih bilo. V četrtek jih je bilo še pet ondu pod stražjo zraven starih kolovratov, a danes ni niti jednega,“ pretrgala je gospodinja mólk.

Kočarjev Janez ali kakor so mu po vási drugod rekli, mladi Globelščkar, na katerega so te besede mérile, zgrbančil je čelo med obrvmi in v oči prizval nekaj osupelosti in pravične jeze ter odgovoril z navadno predrznostjo: „Jaz ka-li? Še vedel nisem zanje!“

Ali Anica, domača hči, ki je pred jedjo od matere čula vso dogodbo, hitéla je na pomoč.

„Pa jih mar nisi? Ali nisi óno nedeljo dve jajci izpil, ki si ju vzel iz omare gori na veži?“

Ta resnica, ki se ni dala tajiti, govorila je močno zoper Kočarjevega Janeza. Vender je v svetem srdú, ki ga čuti po krivici obdolžen človek, odbijal napade. „Tisto dvoje sem res popil; a če ti je toliko do njih, prinesem drugi dve; pod straž v smeti in pajčevino pa ne hodim po jajca!“

„Če si užé tako lačen,“ dejala je mati, v razjarjenosti za trdno misleča, da je pravega zaslédila, „pa kruha poprósi, da ti ne bode tréba krasti!“

Účinek zadnje materine besede je bil toli velik, da je Janez, ki je doslej prav pošteno nosil iz sklede, okorno leseno šlico na mizo vrgel. Zvrnila se je na hrbet in zijala proti stropu, kjer je okoli golobatega sv. Duhá plesal rôj težkih muh, a Janez se je z levim komolcem naslonil zadaj ob okno, a z desnico je premetaval liste po „pratiki,“ v resnici pa je v srei jezo kuhal.

Da krivda Janezu še ni bila dokazana, to je čutila vsa družina in je znala, da nekoliko suma še vedno leti na vsacega posameznika. Poleg tega je vsakdo hotel veljati za poštenjaka in takó se je pričelo opravičevanje. Prvi je govoril pastir, ki je po kašči večkrat stikal ajde iskajoč za golobe, in zato vedel, da na njega najbolj leti sum za Janezom.

„Jaz jih užé nisem pobral,“ dejal je z glasom kažočim, kakó neprijetno je opravičevanje.

„Jaz pa tudi ne,“ šlo je potem v krogu, to se zná, da s presledki. Hlapec, ki ga vsa ta stvar ni motila, da ne bi hitel jésti, potil se je po navadi in zakrohotal, kadar je kaj smešnega ali robatega zinil.

Postarana Trpinka, ki je danes pri gospodarjevih delala in pri gospodarjevih jedla, pod jedno streho z domačimi prebivala in sama kokoš redila, morala je tudi povedati, da se gospodinjinja jajca niso na kak naćin z njenimi

pomešala. Ali ona je bila med vsemi najstarejša, najbolj izkušena in vrhu vsega tega — ženska. Rekla je: „Pa ne, da bi jih kura sama izpivala? Mati ste pogledali, da ni kaj lupin okoli gnezda?“

Glas je bil opázen in previden. H krati je namerávala od sebe odvaliti sum pa tudi z družih.

Edini, ki ni besedice golsnil, niti lica izpremenil, bil je stari Pavle, ki je na voglu mize sedel pri zidu. Položivši žlico, nataknil je očala na nos in zevajoč je strgal iz jesenovega lesa žlice, o katerih je enkrat rekla dekla v jezi, da so kakor bûti, s katerimi mešto mečkà.

Meni je bil ves ta prepir zopern. Na gorenjem konci mize sem sedel, imajoč pred seboj svoj krožnik. Časi sem se hlapcu nasméhnul, ki niti v tem resnem položaji ni izgubil dobre volje, časi sem psu kost vrgel pod mizo. Ali, če je le predolgo ni bilo pod mizo, vzpél se je pes na klop, nagnil glavo malo na stran in me ljubeznjivo in poželjivo prosil s svojimi črnimi, svitlimi očmi, naj mu dam kaj za obližek. Prešinila me je nekaka slutnja. Ali one svitile, temne oči, gledale so v me toli proseče, toli nedolžno!

* * *

Po klopi sem se potegnil, prazen meh mi je bil za vzglavje. Časi sem pogledal na knjigo, potem so mi zopet pogledi uhajali po hiši na okoli. Skozi okno je prodiral svitel solnčni žarek; po njem je plesal in vrtil se prah. Muhe so zaspano pobrenčavale, čutile so, da se dan nagiba. Ura je neprenehoma tik-tákala; tu in tam je miška priskakala iz špilje v zidu, pomrdala s smrčkom, a začutivši me, naglo se izgubila med verigami, zmotanimi tam pod klopjo poleg peči. Skozi na pólu odprto okno se je čula koklja, ki je kločeč vodila piščeta po ogradi. Petelin se je tudi zagrozil, če se je maček priplazil doli z odra po žlebu in potem skočil hitro na tla. Vmes je porezgetala kobila v hlevu ali so pa zaščebetali vrabci. Sicer pa je vladala tihota, dosadnost in zaspanost se je polastila vseh stvari.

Tudi meni je jela glava cincati. A prebudí me iz lahnega drémeža nekov ropot. Vrata so bila le priprta in razločno je bilo slišati, kako nekaj po stolbah plazi. Gre li petelin na gréd? Glas je premočán. Hodi mačka? — Kaj še! Človek tudi ne grè takó. In vender mi je prišlo na misel, kaj — ko bi bil tat?

Trebalo je vsakako iti gledat. Po prstih sem tihotapil do vrat in ondu skozi stekleno linico pogledal na stopnice, ki so peljale v zgornjico. Nekaj črnega, podolgovatega se je vleklo po stopnicah doli. Ali svitlobe je bilo malo v veži, ker so bila vežna vrata tudi priprta. Ali ko je stvar prišla blizu do vrat, tjà, kjer se je svitloba razlivala v vežo, spoznal sem domačega psa. Rep je imel k tlom povešen in hoja mu je bila opazna, pogled oprezen. Čemu se pač takó véde, postalo mi je jasno, ko se je po vratih vzpel, da bi jih odprl. Tu je nekaj belega pokukalo iz gobca.

Iz veže je srečno ušel na plano. A jaz, ki sem na počitnicah iskal vsakoršne zabave, izul sem naglo črevlje in potem bos zasledoval psa. Vedno sem ostajal toliko za njim, da me ni lahko zapazil. Od hiše jo je mahal po klanci navzgor, hodeč sicer naglo a oprežno. Če se je časi nazaj ozrl,

videti je bil pripravljen, staviti se po robu vsacemu, kdor bi mu skušal vzeti plén.

Ko se je zmuznil skozi préstíce, šel je ob turšici in mi takó izginil izpred oči. Hipoma sem švignil preko séči v visoko koruzo, kjer sem se med fiziolom plazil po vlažnih tléh. Ko sem se približal družemu koncu njive, zapazil sem psa, kako je vrhu griča legel za leskov grm. Zahrustalo je nekaj.

Nato je slastno lizal, kakor je bilo videti, po tleh, a tudi sebe po smrčku. To je trajalo kacih pet minut.

Pes je vstal, otresel se in zléknil. Nato je z nogami grebel po tleh, kakor da bi kaj zagrebal. Dokončavši svoje delo, stekel je po hribu nizdolu. Jaz sem ostal ves čas skrit v turšici.

Ko je pes zbežal, tekem sem na hôlmec za grm. Kamenje je ležalo tu, med katerim je poganjala trava, zelenéla, venéla in se sušila. Poleg je bilo suho listje od lanske in morda še od predlanske jeseni, zmešano s prstjo. Da je tu nekaj greblo, bilo je znati po tem, ker se je na vrhu vzgrebena črna prst ločila od sive, posušene po solnci. — Pobrskam z leskovo šibico po prsti. Jajče lupine so se privarile na dan. Grebem še drugod na okoli. Nekaj je bilo lepo belih, nekaj pa rujavih. Da se je na tem prostoru užé dolgo pojédalo, bilo je jasno.

Domá pred vežo sem našel Turína. Pridobríkal se mi je nasproti. Smrček mu je bil prsten, takisto nogé. Pa niti v pogledu niti po vedenji ni izdajal, kar je delal pred kratkim. Pobožal sem ga po belej lisi vrhu glave ter mu rekel: „Kuže, jaz te ne izdam, a pazi, da te ne zalótijo drugi.“

Da bralci zvedó, kak je bil ta pretkani Turin, naj povem, kar se mi je dogodilo družega dné.

Na kladi pred hišo sem sedel, ko me je obiskal sošolec iz bližnje vasi.

„Kakó to, da imaš šepastega psa?“ dejal je kazaje nanj.

„Zvest čuvaj je, pa ga je nekdo izpodreplil in mu zlomil nogó.“

„Pa mene bi bilo vender sram tacega psa!“

„Imam ga jaz rad in tudi družina. Poslušen je in pameten. Niti jedí ne povoha, niti kruha, ako mu ga ne deneš na tla. Deni poleg njega jerbas kruha, čuval ti ga bo ves dan, a niti pritaknil se ga ne bo.“

* * *

Bilo je istega leta o božiči.

Sneg je ležal, kamor je seglo okó. Le v grabnu, kjer je žuborel potok, bilo je kopno.

Solnce je blestelo po snegu in žarilo po gozdu, z ivjem okrašenem.

Domóv sem se vračal, da tu prepraznujem praznike.

Dospevši v rodno hišo, sedem utrujen od pota na klop za mizo.

„Prinesite mi kaj jesti,“ bila je prva beseda za pozdrávom.

„Ajte, je taka lákot,“ dejala je mati z nasmehom, hitela je iz sobe in mi prinesla pošteno meseno klobaso.

Pogledal sem po psu, da bi mu dal od klobase omajéno kožo. V no-benem kotu prostorne, zaradi praznikov pomite hiše ga ni bilo videti.

Tu prileze, nekoliko plašna, moja sestra v sobo. Takój jo vzamem v naročje ter jej vesel zrem v polni, prijetni obrazek.

„A kje je naš Turin, Jelica?“ poprašam jo.

„Turin je jajca kradel. Videla sem ga, kakó jih je v gobcu nosil. Pa ga je enkrat Trpin saboj vzel pa puško na rami. Gre na lov, smo dejali ter šli za njim skrivši se, ker nam ni pustil iti ž njim. Ondu pri gonjah smo se skrili za skalo, ondu pri tistem orehu, pa smo pokukávali. Pes je sedel in Trpina gledal; a Trpin je puško oprl tako-le ob ramo ter poménil. Pokadilo se je in reklo — pok! in pes se je zvrnil na tla.“

„Ali ti je bilo kaj žal za našega pridnega Turina?“

„To se zná. Tinče mu je kruha ponujal, ker ni vedel, da je uže mrtev. Potem ga je nesel Trpin v jarek in ga je v tisto brezдно vrgel. Tretji dan smo šli gledat, a ni ga bilo več ondu. Pavle je dejal, da so ga lisice snédele.“

Jos. Gradščan.

Samokres iz úsnija.

Imovit ter prebrisan kmet potuje iz mesta, kamor je bil šel po opravih peš domov. Brez orožja je, da-si nosi s seboj precejšno vsoto denarjev. Pod Klančnikovo krémo zapazi, da nekaj pošuméva po grmovji, ki raste na obeh krajih ceste. Razločiti na prvi pogled ne more ničesa, kajti bila je užé noč in mesec se je potikal najraje za oblaki.

Tu se pretegne oblak in mesec posijé. Zdajci ugleda ljudi, ki se mu bližajo s kóli v roci. Tudi klie čuje: „Padímo nanj ter mu vzemimo, kar ima denarjev!“ V prvem trenotku prešine kmeta strah po vseh udih; a naglo sí zopet zbere misli. V mestu je namreč kupil úsnija hlapcu za urbace. To úsnije potegne iz notranjega žepa pri suknji in ga naméri proti tolovajem, kakor da bi hotel streljati, češ, le zvijača me utegne rešiti.

„Kdor se mi približa, tega takój ustrelim,“ pretí kmet pogumno.

Úsnije, lepo zvito in prevezano s širokim jermencem v petljo, lahko je premotilo lopove, da so res ménili, ka ima kmet samokres (pištolo). „Poglédite,“ pravi neki strahopetnež svoje nepoštenej družbi, „kako pritiska na petelina; vsak čas ustrelí.“ Oni jermen, s katerim je bilo úsnije zvezano in na katerega je kmet tiščal s prstom, bil je pri mrklem mesečnem svitu videti kakor petelin na samokresu.

„Če le dedec ustrelí,“ reče potihoma drug lopov, „kar gotovo storí, ako ga napademo, lahko kdo izmed nas mrtev ostane. In če naposled tudi dedca ubijemo, ne dobimo pri njem morda niti toliko, da se dobro napijemo. Pustimo ga toraj rajše v miru!“

Temu nasvétu se udá večina. Zdaj stopi najmodrejši iz tolovajske družbe na cesto in pravi: „Ti ljudje so malo pijani, pa vas bi radi ustrašili. Idimo malo v ono-lé krémo!“

Naredivši dvajset stopinj ali kaj, zasédli so užé prostore v krémi. Zopet jame óni lopovski modrec dobrovoljno nasmehavati se našemu kmetu ter mu lisičje zvito reče: „Ti ljudjé so bili nekoliko pijani in so vas hoteli na vso silo spraviti v strah. Vi ste se gotovo bali, kaj nè? A vse je bilo le neumna

Živa cvetlica,



S cvetlicami igraš v nedóležnosti se svôjej.
 Ne vész, da si cvetlica tudi sama tí,
 In da nikdér podobne svetlej zářji tvôjej
 Ni v gôři ni na rávnem póľji, v vrtu njej.

Iz lúči tvôjega velicega očésa
 Žehti nevédoma v otrôdejih dneh užé
 Žar začérnéle róže, kadar njé perésa,
 Cvetnó-dišéca, v grédi solnénej plamené.

M—L.

Tegetthof.

Tb levem bregu Drave na Štajerskem leži prijazno mesto Maribor, obdano s prijetnimi slovenskimi goricami, za katerimi leži Pohorje. Tu v Mariboru se je porodil v dan 27. decembra 1827. leta presлавni vojskovodja podadmiral Vilelm pl. Tegetthof, poveljnik avstrijskemu brodovju, ki je 1866. leta zmagal italijansko silo v boji pri dalmatinskem otoku Visu ter je tako ohranil slovansko Primorje slavnej habsburškej monarhiji.

Uže 1864. leta, ko je Avstrija začela vojsko proti danskemu kraljestvu zaradi dežel Šlezvika in Holštajna, zaslovélo je imé admirala Tegetthofa. Po vsem cesarstvu je ljudstvo v tej krvavej vojski občudovalo možá, ki je s toliko odfočnostjo vodil avstrijsko brodovje proti silovitemu sovražniku, ki je bil na številu mnogo močnejši od naših. Da-si je ta zmaga koristila samo

Prusom, vendar so bili Danci hudo tepeni; kajti po dolgotrajnem krvavem boji, moralo se je dansko brodovje umakniti. S to zmago si je Tegetthof pridobil slavno imé po vsem svetu.

Za dve leti pozneje (1866)

cijo in si jo prisvojiti. Mislili so si, da je to lahka stvar in da bodo s svojimi vojnimi ladjami, s katerimi so se zelo bahali, v hipu pokončali avstrijsko brodovje. Ali strašno so se varali! Poveljnik avstrijskemu brodovju je bil Tegetthof, in naši so pri otoku Visu tako slavno zmagali, da ta zmaga ostane zapisana v zlatej knjigi avstrijske zgodovine. Lahki so namreč vsó svojo pozornost obrnili na otok Vis (Lissa), ki je nekako v sredi jadranskega morja. Tu sem je udaril sovražnik v dan 19. julija 1866. leta in je začel bombe metati v mesto. Lahki so imeli mnogo več ladij nego li naši; imeli so preko 30 vojnih ladij, mnogo parobrodov in železnih oklopnic (Panzerschiffe). Naše vojne ladje so se nemudoma podale v tek od Fasane proti Visu. Razven parobrodov so vse naše ladje bile oklopnice t. j. z debelimi železnimi ploščami okovane. Na teh ladjah so častniki in vojaki užé komaj čakali, da se udarijo s sovražnikom. Vsi so bili polni zaupanja v svojega hrabrega in izkušenega poveljnika admirala Tegetthofa.



se je vnela nova vojska s Prusijo. Te priložnosti se je poslužil laški kralj ter je tudi on napovedal vojsko Avstriji.

Osodepolni dnevi so se začeli za našega cesarja Franca Jožefa. Sovražniki so prijeli od dveh strani našo državo: Prusi na severu, Lahki na jugu. Lahki so namreč namerávali udariti na Dalma-

Druzega dne pred póludne ugledajo naši sovražnikovo brodovje. Tikoma nad otokom je stalo na boj pripravljeno. Bitka se je začela ob tri četrt na deset pred póludne in je trajala do dveh po póludne. V tej krvavej bitki so naši poškodovali Lahom dve najlepši oklópni ladiji; a njihovo največjo vojno ladijo pod imenom „Re d' Italija“ so naši tako prestrelili, da je v dveh minutah s 700 vojakí utonila v globočini morja. Samo lesovje in kakih 200 mornarjev je plavalo po morji in vpilo na pomoč in rešitev. Lahi vidèč, da nimajo sreče, potegnejo hitro domóv, da si ogledajo rane, ki so je dobili v krvavem boji z našimi hrabrimi vojakí pod admiralom Tegetthofom. To je bilo v dan 20. julija 1866. leta.

V tem boji si je admiral pl. Tegetthof pridobil nevenljiv venec slave za našo avstrijsko-ogersko monarhijo.

Da-si v najlepšej možkej dôbi, vender ni bilo danó Tegetthofu dolgo živeti. Umrl je v dan 7. aprila 1871. leta v 44. letu svoje dôbe. Vsa Avstrija je britko žalovala po izgubi tako slavnega poveljnika na morji. — V znamenje njegovega hrabrega dejanja ga je tudi mestni zastop ljubljanski imenoval častnim meščanom in v dan 18. aprila 1871. leta oskrbelo mu je društvo „Slovenija“ peto sv. mašo v stolnej cerkvi ljubljanskej.

V hvaležen spomin njegovih neumrlih zaslug dal mu je naš cesar postaviti v mestu Pulji, kjer se nahaja največja luka za avstrijsko vojno brodovje, prelep bronast spomenik, ki bode še v poznih letih govoril našim potomcem, da bodi večni spomin: neumrlemu junaku Viskemu.

I. T.

Trije metúljei.

Bili so trije metúljei: prvi bel, drugi rudeč a tretji rumen. Igrali so se na solnci ter letali od cvetlice do cvetlice. Mahoma zagrmí ter potlej začne dež iti. Metúljei se zmočijo ter odleté naglo dómóv. Ali domá so vrata bila zaprta, a ključa nijso mogli najti. Stali so nekoliko časa zunaj pred svoje kočé pragom, do póliti mokri, in zatorej so odletéli potem k rudeče-rumenemu tulipanu ter ga poprosili: „tulipane! odpri nam svojega cveta liste, in daj nam iti pod streho, da se posušimo.“ Tulipan odgovorí: „rumencu in rudečinu odprem, a bélčku ne!“ Ona dva mu rečeta: „ako ne vzprimeš tudi naju bratca, niti midva ne pojdeva k tebi!“ Ali ker se njí še zdaj hotelo uvedriti, odleté k liliji ter je poprosijo, rekoč: „odpri nam svojega cveta liste, da se posušimo.“ — „Bélčka vzamem pod streho,“ reče lilija, „ker je tak, kakršna sem i jaz; ónih dveh nehčem vzprijeti.“ Bélček odgovorí: „ako nehčes prijeti mojih bratcev z menój, to niti jaz ne pojdem k tebi. Vólimo biti vsi vkupej mokri, predno drug družega ostavimo.“ Žalostni zleté dalje. A solnee za oblaki je videlo in slišalo, kakó se metúljei ljubijo, ter predrlo megle, pregnalo dež in zasijalo zopet na vrt in na metulje. Po ne mnozgem časi bile so teh metuljcev peruti bolj suhe, nego li kedaj poprej. Z nova so se veselili prijetnega vremena, plešé po nežnih cvetlicah, dokler jih níj mrka noč pognala domóv, kder so potem sladko pospali.

J. L.

Zgodovinsko-mestopisni obrazi.

(Spisuje P. F. H.)

II. Kranj.



d Kámenika proti severo-zahodu in jugu se razprostira široka, rodovita ravnina. Če potuješ po njej, vrstijo se ti na levo in desno lepe vasi; pozdravlja te cerkev za cerkvijo na planem in po holmcih. Proti severu sklepajo to ravnino Karavanke, proti severo-zapadu pa juliške alpe, izmed katerih se vzdiguje Triglav veličastno k nebu. Malo ne v sredi te ravnine ob pogorji, tam, kjer se steka Kokra v mater Savo, stoji majheno, a zaradi kupčije in obrti jako cvetoče mesto Kranj.

Kranj je v zgodovini Kranjske vojvodine jako znamenito mesto; po njem je dobila vsa dežela svoje imé. Ta kraj so si bili mejni grofi izbrali v svoja bivališča ter so bili postavili trdnjavo; od tod njegovo nemško ime „Krainburg.“ V ta namen je bila pa tudi še posebno primerna lega tega kraja ob strmem bregu dveh rek, ki jih je varovala sovražnih napadov.

Na tem kraju ob izlivu Kokre v Savo, stalo je že za časa Rimljanov starodavno mesto Santicum. Ko si je bil pa 788. leta podjarmil frankovski kralj Karol véliki sedanjo Kranjsko, razdelil jo je v krajine (marke). Vender je imela dežela še svoje lastne slovenske kneze, ki so bili podložni furlanskim mejnim grofom. Ker se mejni grof Balderik ni ustavljal razširjevanju Bulgarov, bil je 828. leta odstavljen za kazen. Njegova grofija je bila razdeljena na štiri mejne grofije, med katerimi je bila tudi Kranjska, obsezajoča Gorenjsko stran in jeden del Koroškega. Kranjski mejni grofi so bili podložni kraljevim *namestnikom na Bavarskem, pozneje koroškim vojvodam in slednjič oglejskim patrijarhom*. Glavno mesto Kranje ali Kranjske marke je bil Kranj.

Nemški kralj Ljudevit je izročil 854. leta vladarstvo na Koroškem in Kranjskem svojemu sinu Karlmanu. Karlman je vladaril dlje časa v Kranji; a vender je še pred smrtjo prepustil vladarstvo svojemu sinu Arnolfu. Pozneje 972. leta je izročil cesar Oton I. Kranjsko marko Kunonu, ki se je zval na imé mejnega grofa Kranjskega ter je baje bival v Goričanih. Leta 974. se najde v Kranji mejni grof Popon, 989. leta Waltilon, 1011. leta Ulderik I., 1040. leta Eberhard, 1058. l. Uldarik II. 1173. leta Bertold II., iz slavne tirolske rodovine Andeksov, in 1253. leta „gospod Kranjske“ Ulrik, sin koroškega vojvode Brnarda. Omenjenega leta je namreč Ulrik v Kranji spravil frižinskega škofa Konrada II. z njegovim oskrbnikom v Loki Henrikom pl. Helke in prevzel poroštvo, da se povrne škofu nekaj denarja.

Pozneje je prišel Kranj v last Oglejskim patrijarhom, kakor je bilo že poprej omenjeno, a vojvodske pravice so še ostale koroškim vojvodam. Henrik IV. je namreč podelil Kranjsko marko oglejskej cerkvi v dan 13. maja 1093. leta. Že nekaj let popreje 1077. leta je daroval Henrik IV. istersko in kranjsko mejo oglejskemu patrijarhu Sighardu. Ker je pa še istega leta umrl nagle smrti Sighard v Ratisbonu, kamor je hitel kralju s svojo vojsko na pomoč, dal je Henrik po nasvetu slabih svetovalcev istrijsko in kranjsko krajino koroškemu vojvodi Luitpoldu, a ne novoizvoljenemu patrijarhu, ki je bil potegnil s papežem. Zdaj je kralj to poravnal. — Začetkom 13. stoletja

je imel zopet bavarski vojvoda Ludovik Kranj v svojini, a okoli 1230. leta dobé ga zopet oglejski patrijarhi. Za tega časa je bil v Kranji župnik Peter, kakor se razvidno iz pogodbe, ki jo je sklenil s Tomažem, opatom vitrinjskega samostana, zaradi desetine in dohodkov cerkve Preddvorske.

Leta 1266. je bival v Kranji koroški vojvoda Ulrik, kjer je v dan 22. avgusta izročil frižinskej cerkvi nekatere zemljake. Ko je umrl češki kralj Rudolf, sin cesarja Albrehta, izvolili so Čehi v dan 3. julija 1307. leta mesto njegovega brata Friderika Habsburškega, koroškega vojvodo Henrika kraljem. Zaradi tega se je maščeval cesar Albreht nad vojvodo koroškim s tem, da je napadel njegove dežele. Na Kranjsko sta prilomastila goriški grof Henrik in ortenburški Majnard I.; podjarmila si deželo ter si za plačo pridržala Višnjegoro, Kámenik in Kranj v zastávo. A že 1310. leta se je moral koroški vojvoda umakniti nemškemu kralju Henriku VII. Vsled pogodbe je dobil sicer Koroško nazaj, a kranjska posestva, toraj tudi mesto Kranj, moral je odkupiti od Friderikovih vojskovodjev. Še le 1315. leta je odkupil koroški vojvoda in bivši češki kralj Kranj od Majnarda Ortenburškega vsled privoljenja cesarja Friderika.

Tekom časa je bil Kranj tudi svojina celjskih grofov. Leta 1431. je prepustil nadvojvoda Friderik celjskemu grofu Hermanu stolp v mestu. Ko se je štiri leta pozneje unel prepir med avstrijskima vojvodoma Friderikom in Albrehtom zaradi razdelitve dežel, potegnila sta celjska grofa Friderik in Ulrik z Albrehtom. Janez Vitovic, vojskovodja celjskih grofov je napadel 1435. leta v nekej temnej in viharnej noči Kranj ter ga je obvladal. Ali ni se dolgo veselil te zmage. Ko je poslal cesar Friderik pomoči, polastili so se njegovi vojaki ravno takó tihotapno po noči mesta, zajeli posadko Albrehtovo in celjskih grofov ter jej pobrali konje in orožje. Ker pa celjski grofi tudi v naslednjih letih, kakor se kaže, niso v miru pustili cesarskih podložnikov, pisal je cesar Friderik IV. v dan 2. avgusta 1437. leta iz Wiener-Neustadta celjskemu grofu Ulriku ter resno tirjal, naj on in njegovi ljudje pusté v miru cesarske podložnike, seosebno naj ne nadlegujejo kranjskih meščanov. Če meni, da ima kaj tirjati od podložnih, naj si išče pravice pri vicedomu Kranjskem.

Čestokrat so tudi vladarji sami v Kranji ostajali. Takó je 1357. leta bival v mestu nekaj dni cesar Friderik IV., prišedši iz Ljubljane, ter je tú nekaj pisem potrdil. Tudi cesar Leopold, potovaje 1660. leta v Ljubljano, da se mu stanovi poklonijo in prisežejo zvestobo, prenočil je v dan 6. septembra omenjenega leta v Kranji. Meščani so sprejeli svojega vladarja zeló slovesno. V dan 25. avgusta 1728. leta je prišel pa cesar Karol VI. v Kranj. Ondašnji sodnik Nikolaj Adelman ga je pozdravil z nagovorom. Prenočil je v baron Ek-ovej hiši.

Tudi mogočni grofi Ortenburški so imeli v Kranji svoje posestvo. Leta 1256. je odločil koroški vojvoda in takratni lastnik mesta ortenburškima grofoma Henriku in Frideriku kraj v Kranji, kjer si smeta sozidati trdnjavo. Ali ne smeta nobene kvare s tem narediti meščanom, sicer bi jo morala na vsak način poravnati v šestih tednih. Med tem jima je umrl oče. Med bratoma nastane prepir zaradi razdelitve očetove dedšine. Leta 1263. se poravnata takó, da je dobil Henrik posestva na Gorenjskem do Sore, tedaj tudi trdnjavo ali grad „Kizelstein“ v Kranji. To imé je dobil grad skoraj gotovo mnogo

let pozneje od lastnika Janeza Kizeljna. Leta 1578. mu je namreč dovolil nadvojvoda Karol, da sme imenovati svoje stanovanje v Kranji „Kizelstein.“ Ob enem ga je oprostil vseh davkov, ki so jih morale plačevati druge hiše v mestu. Leta 1592. je graščino zastavil bratoma Krištofu in Francu Mazgonu v Orteneku za 14000 goldinarjev. V poznejših letih se nahaja (1639.) lastnik gradu „Kizelsteina“ Henrik Paradeiser, za časa Valvazorja pa grof Franc Barbo. Danes je v njej c. kr. okrajno glavarstvo.

V srednjem veku so se kranjski vitezi večkrat shajali v Kranji k tako imenovanemu turníru, ki je bil najbolj priljubljena viteška igra. Leta 1311. je pri tacih igrah ubil kámeniški vitez Diepold poslednjega gospoda iz graščine Landpreis v Mirnopeskejši župniji na Dolenjskem.

Tudi sosedne dežele so Kranjci sém ter tjá napadali, da pokažejo svojo hrabrost. Leta 1378. se je pridružilo 75 kranjskih meščanov Ljubljančanom, Kámeničanom, Ločanom in Radovljičanom, da so vpadli na Furlansko ter so ondu pokončali nekaj trdnjav, požgali vasi in odpeljali mnogo živine domóv; a 1428. leta so združeni z Ljubljančani in Kámenčani napadli Celjsko grofijo, požgali tri mile na okoli in odpeljali 237 govedi na Kranjsko.

Mesto je imelo razne pravice in svobodščine, katere so mu podelili ali pa potrdili razni vladarji. Takó je potrdil Ernest Železni 1414. leta mestu poprejšne pravice, vzlasti da jim ni treba odrajtovati mitnine. Ravno ta nadvojvoda je tudi zaukazal, da morajo meščani le iz kamenja zidati hiše. Dal jim je tudi pravico, da si smejo sami voliti sodnika. Za tega časa (1423.) je bil mestni sodnik Klement Kawrein.

Pozneje so mestu potrdili njegove pravice Friderik IV. 1488. leta, Maks I., Ferdinand I. 1529. leta, cesar Ferdinand III. 1637. leta, cesar Jožef I. 1706. leta, cesar Karol VI. 1719. leta, in slednji cesar Jožef II. 1784. leta, z dostavkom, da jih tudi lahko pomnoži, zmanjša ali celo odpravi, ako bi čas ali potrebe to tirjale. Kranjci so bili na te svoje pravice tako ponosni, da jih niti drugim naznaniti niso hoteli. Valvazor, pisoč o Kranji, britko se pritoži, da mu niso hoteli pokazati Kranjskih arhivov.

Leta 1495. so ustanovili Kranjci z Ljubljančani vred v Ahenu beneficij pri oltarji ss. Cirila in Metoda v farnej cerkvi matere božje za slovenske romarje. Za to službo je bil imenovan duhovnik, ki je bil zmožen slovenskega jezika. Pravico ga imenovati, pridržali ste si občini. Kranjčanje so iz nemarnosti pozneje to pravico zapravili, kakor pripoveduje Valvazor, ki našteva do 1675. leta najmanj duhovnikov, ki so opravljali to službo. V mestnem arhivu se nahaja listina od 19. maja 1536. leta, v kateri priporočajo meščani „po narodnosti Slovenci iz pokrajine Kranjske“ Leodicejskemu škofu Erhardu kot kaplana k oltarju ss. Cirila in Metoda v farnej cerkvi v Ahenu Lamberta Rechlingerja iz njegove škofije in prosijo, naj ga potrdi. Novoizvoljeni naj se skaže vrlega vojščaka Kristovega z izpovedovanjem romarjev slovenskega naroda.

V letih 1554 in 1557 je kuga pomorila mnogo prebivalcev. A nasproti so 1579. leta, ko je kuga po Ljubljani razsajala, preselili se uradi v Kranj. Tega leta je bil deželni zbor v Kranji meseca novembra. — Tudi požar je napravil mestu mnogo kvare. Leta 1668. v dan 10. avgusta je ogenj vpepelil več nego li polovico mesta, in 1811. leta je zopet hud požar pokončal

mного hiš; vzlasti je trpela mestna hiša in mnogo starih listin je zgorelo na veliko kvaro zgodovini Kranjskega mesta.

Tudi šolo je imel Kranj že precej zgodaj. Leta 1494. je ustanovil meščan Janez Sluga k oltarju sv. Nikolaja kaplanijo. Kaplan je imel dolžnost vsako sredo opravljati peto sv. mašo ter plačati učitelju po jeden goldinar za petje. Tedaj je o tem času v Kranji že bila šola. Leta 1609. pa je zaukazal nadvojvoda Ferdinand II. vzeti in zapreti krivoverskega učitelja Janeza Daksa.

Pred mestom je stal 1640. leta sezidani samostan kapucinski. Za časa Jožefa II. je tudi ta samostan zadela osoda, kakor mnogo družih. Pred samostanom je bil živinski somenj za okolico.

Leta 1797. in 1805. so Francozi zasedli mesto in ga zapustili še le po sklenjenem miru v Požunu. Leta 1809. so Francozi zopet zasedli Kranj, a v dan 22. septembra 1813. leta so jih zapodili avstrijski vojaki iz Kranja.

Tu naj navedemo še nekatere slavne možé iz Kranja. Lovro Pogačnik, rojen 1695. leta v Kranji, bil je jezuit in sloveč pridigar; umrl je 1769. leta kot pisatelj v Zagrebu. Leta 1717. je v Kranji umrl Gregorij Voglar, rojen v Naklem; bil je domači zdravnik ruskega cara Petra Vélikega. Da je užival veliko zaupanje pri caru, kaže tudi to, da ga je o cerkvenih zadevah poslal v Rim. Vrnivši se iz Rima, obiskal je še jedenkrat svoj rojstni kraj, a tu je zbolel in umrl. Ravno takó sloveč zdravnik je bil tudi Florijan Sentimer, rojen Kranjčan. Leta 1812. je spremlil francosko vojsko na Rusko ter je potem ostal v Moskvi. — Tudi slovenskega pisatelja Simona Klančnika, Tomaža Pirca, po vsem Slovenskem občeznanega zdravnika, in rajncega očeta slovenskega naroda dr. J. Bleiweisa viteza Trsteniškega smejo Kranjčani s ponosom prištevati med svoje rojake.

Sedanje mesto šteje okoli 2200 prebivalcev, ki se živé ob trgovini, obrtu in deloma tudi s poljedelstvom. Za izobraženje skrbi nižja gimnazija in čvetero-razredna ljudska šola. Cerkev so v mestu tri: farna, roženkranska in pungerška. Znamenita je sosebnost farna 1491. leta v gotičnem slogu sozidana s krasnim zvonikom. Izmed poslopij se odlikuje gimnazijsko poslopje in pa poleg stoječa palača preč. knezoškofa dr. J. Widmarja, ki je res kinč prijaznemu mestu Kranju. Zunaj mesta, proti novemu železnemu mostu preko Kokre, je pokopališče. Tu počivata dva slavna slovenska pesnika dr. Franjo Preširen in Šimen Jenko. Blizu Kranja je vas Stražišče, kjer izdelujejo sita, a nad njo je na precej visokem hribu cerkev sv. Jošta, sloveča božja pot, kamor radi potujejo pobožni slovenski romarji.

Zlate resnice.



Ne prenašli se nikoli v govorjenji, nego govori vselej premišljeno; ne-premišljena beseda je podobna streli ali pušici, katera lahko rani, a nazaj je ne moreš več vzeti.

Bogatinec se moti, ako misli, da je bogastvo človeku največja sreča na tem svetu; bogastvo nas zapusti na grobu, ali modrost in krepost (čednost) spremite nas v večnost.

Prirodopisno-natoroznansko polje.

Skorjanec.

Skorjanec je prvi med pticami, ki nam naznanja veselo vzpomlád, zato je treba, da se nekoliko bolj seznanite z njim. Kadar solnce v vzpomládi prijazno in dobrodejno sije na zemljo, kadar po polji gorka sapa piha in okoli nas vse zeleni in cvetè, takrat visoko nad nami žvrgoli veseli skorjanček. Človek si skoraj misliti ne more lepega vzpomládnega dneva brez skorjančkovega petja; brez njega bi bila naša polja mrtva in dolgočasna. Večkrat še pri nas mrzel veter brije po polji, večkrat pozni sneg novič pokrije zgodnje rumene trobentice, a vse to skorjančka nič ne moti, on tiho žedi v razoru pod kako gručo in potrpežljivo čaka, da solnce prodere oblake in razkadí mrzlotne megle. Takrat mu od radosti vzkípí drobno sreč, žvrgoleč se vzdigne v razjasnjeni zrak, zvrťí se v nebesne višave in od onod vriščeč napoveduje, da se bliža mladoletje.

Skorjanec poje samo po dneví, toda o lepem vremenu skoraj ves božji dan. O prvem solncu se vzdigne iz razora, pevajoč se dviga više in više, zdaj se vznáša naravnost k višku, zdaj se zopet v ovinkih vije v sinjo višavo, kakor črna pika visi v zraku, naposled ga zgreší oko — in iz te vrtoglave višine neprestano vrišči, žvrgolí in drobi svojo nedolžno — rekel bi — pobožno pesenco. Pevajoč se tudi spušča polagoma na zemljo, potem odreže pesen in kakor kamen pade na njivo, kder mu skorjanka godí mlade.

Skorjanec živi po vsej Evropi in v večjem delu Azije; v Ameriki ga ní bilo, a pozneje so ga tudi tja naselili. Povsod prebiva samo na polji, kjer se njiva njive drží, za gozd in hosto ne mara; po pravici so mu toraj nadéli imé: poljski skorjanec. Po zemlji teka prav urno, postavi se rad na kako vzvišeno mesto, na kamen ali na krtíno, redko kdaj pa v grm ali na drevo. Vzpomladi se hrani večinoma ob mrgolincih, s katerimi tudi mladiče pita; v jeseni zoblje tudi vsakoršno zrnje, posebno rad ima prosó.

V obleki je skorjanec nekoliko podoben vrabcu, v truplu je pa večji in zajetnejši. Po hrbtu je prsteno rujavkast, spodaj pa umazano belkast, povsod zamolklo rujavo progast in pegast, rep je pa ob stranéh belo obrobljen. Kljun je valjast, na konci špičast; na zadnjem prstu ima dolg raven krempeljc kakor ostrogo.

Skorjanec gnézdí po dvakrat na leto in to na zemlji. Gnezdo je prav priprosto narejeno; izkoplje si namreč jamico ter jo po vrhu nastelje z mehkiimi stvarmi. Sredi meseca marca je samica užé znesla 5 sivkastih jajčec, katera ona sama v 14 dnéh izvalí. Mladiči zgodaj silijo iz gnezda, v nevarnosti se pa naglo poskrijejo po luknjah in razpokah, da jih skoraj ni mogoče najti.

V kletki je skorjanec jako krotek in zelo prijeten ptiček, ki tudi v sužnosti človeka razveseljuje s svojim ugodnim petjem.

(Iz knjige „Domače in tuje živali.“)

Razne stvari

Drobtine.



Umrle je v dan 31. januarja preč. gospod Anton Jugovic, župnik v Borovnici. — Takó nam je nemila smrt pokosila zopet jednega plemenitega, obče priljubljenega in dobrega moža, katerega blagodušnost, ljubeznivost in gostoljubnost bode ostala mnogim še dolgo in dolgo v lepem spominu. Rajni gospod je bil užé od 1874. l. zvest naročnik našemu „Vrtcu.“ Bodi mu zemlja lahka in v miru naj počiva!

Kratkočasnice.

* Pijanec, ki ni nikoli vode pil, prosi na smrtni postelji kupico vode, rekoč: „Na smrtni postelji se mora človek tudi s tacimi spraviti, ki jih je najbolj sovražil.“

* Nekdo, ki mu je bil užé večkrat robec ukraden iz žepa, prišije si ga naposled k žepu in pusti jeden vogel iz žepa moletiti. Tat, kateremu se robec dopade, rad bi ga vzel. Vleče — vleče, a ne dá se izmakniti. Še jedenkrat potegne. Človek se ozre in se mu nasmeje. „Tepec!“ zadere se tat nad njim, ki mu je prišla zvišja na misel, udari moža za uho in mu reče: „Ali boš ti poštene ljudi za nos vodil?“

* Zapravljivemu kovaču, ki je dan na dan popival po krémah, reče štedljiv sosed: „Janez, koliko bi si ti lahko shranil!“ „Mnogo,“ odgovori kovač, „saj imam doma dvojne skrinje popolnoma praznih.“

Uganke.

1) Katera sveča gori daljše, lojena ali voščena?

2) Mesta imam, pa nobene hiše; gozde imam, pa nobenega drevesa; imam reke in jezera, pa nobene ribe.

3) Pride, pri nas je in zopet gré; noben cesar in noben kralj ga ni videl niti slišal. Kaj je to?

4) Pride zvijajoč se kakor kača, stegnen je in pravi: „Zapodite mi kokoši, psov se ne bojim.“

5) Komu lahko vse skrivnosti zaupaš?

(Odgonetke uganek v prihodnjem listu.)

Odgonetke uganek v 2. „Vrtčevem“ listu.

1. Zvon; 2. V mesecu februvarju, ker ima najmanj dni; 3. Rak; 4. Solnce; 5. Čebula (luk).

Slovstvene stvari.

* Knjigotržnica gospoda Jan. Gionti-ni-ja v Ljubljani je dala tri nove, prav lične knjižice na svitlo pod naslovom: 1) Eno leto med Indijanci; 2) Črni bratje; 3) Pod turškim jarmom. — Vsaka teh knjižic obseza po jedno povest, katere je poslovenil F. H., in imajo lepe barvane podobe na ovitkih. Cena vsake knjižice posamez je 20 kr.; s poštnino vred 25 kr.

* Delo sv. Cirila in Metoda. V spomin 5. julija 1881, z ozirom na denašnje razmere. Spisal Jaromir Volkov. 8° 88 str. — Takó se zove lična knjižica, ki je prišla na svitlo v tiskarni Franc Huala v Trstu. Dobiva se pri knjigotržcu g. Wokulatu v Gorici po 50 kr. zvezek.

Mnogo naših starih naročnikov se letos še ni oglasilo za „Vrtce“; prosimo jih uljudno, da nam pošljejo naročnino ali nam pa denašnje število vrnejo nazaj, da bomo znali pri čem da smo. Ker nimamo kapitala, zatoorej imamo le izgubo, ako nam kdo še le sredi leta prijavi, da se mu „Vrtce“ dalje naj ne pošilja. Denišnje „Vrtčevo“ število pošljemo še vsem lanskim gg. naročnikom, a kdor se do 1. aprila ne oglasi, šteli ga ne bomo dalje med naročnike.

Ured. „Vrtčevo“.

„Vrtce“ izhaja 1. dné vsacega meseca, in stoji za vse leto 2 gl. 60 kr.; za pol leta 1 gl. 30 kr. Napis: Uredništvo „Vrtčevo“, mestni trg, šte. 9 v Ljubljani (Laibach).

Izdatelj, založnik in urednik **Ivan Tomšič**. — Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani.